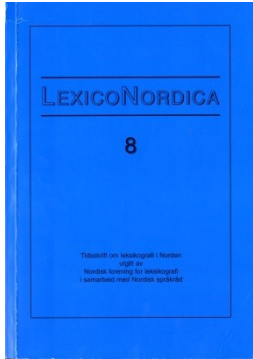

LexicoNordica

Titel:	Ordboksplanen för en svensk-finsk storordbok belyst genom några begrepp i NLO	
Forfatter:	Ilse Cantell	
Kilde:	LexicoNordica 8, 2001, s. 25-43	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ilse Cantell

Ordboksplanen för en svensk-finsk storordbok belyst genom några begrepp i NLO

The planning of the large Swedish-Finnish Dictionary is influenced by three major factors: a) The Nordic market for dictionaries is small, b) Of the two languages in question, four variants have to be catered for: Swedish spoken in Sweden, Finno-Swedish, Finnish spoken in Finland and Finnish spoken in Sweden. There is a separate body maintaining and overseeing the normativity of each variant (in the two countries), c) Within a restricted market the genuine purpose and function of a dictionary is a multiple one: it has to be both a passive reading comprehension dictionary and an active production dictionary, and a translation dictionary as well as a pedagogical dictionary. All these functions determine the types of information to be selected. The definition of what constitutes standard language changes with social change, and a general language dictionary must include plenty of technical terms and their equivalents.

1. Inledning

Min presentation gäller en planerad svensk-finsk storordbok (i fortsättningen får den bära just arbetsnamnet *Svensk-finsk storordbok*). Ordboksprojektet har länge varit under planering och ligger just nu i startgroparna. Planeringen av projektets yttre ramar, dvs. projektplanen, har genomgått många faser och jag kommer att förbigå dessa i min framställning och i stället närmast koncentrera mig på att presentera planeringen av den slutliga produkten, en helt ny storordbok med svenska som källspråk och finska som målspråk.

I min presentation skall jag belysa den blivande ordboken med hjälp av några centrala begrepp i *Nordisk leksikografisk ordbok* (NLO 1997), nämligen *ordboksplan*, *genuint ändamål*, *lemmaselektion*, *lemmatisering* och *informationstyp*. I detta sammanhang beskriver jag också ordbokens språkliga bakgrund.

Vid planeringen av ordboken har jag utgått från definitionerna i NLO och på några få punkter ansett mig tvungen att avvika från dem eller att utvidga dem. För mig själv har planeringsarbetet med ordboken varit något av ett test av NLO. I andra hand är min presentation en genomgång av resonemanget omkring de principiella besluten i ordboksplanen. På detta sätt är planeringen en fördjupning av definitionerna i NLO.

2. Begreppet ordboksplan

Begreppet *ordboksplan* definieras så här i NLO:

plan for gjennomføringen av et ordboksprosjekt og forhandbeskrivelse av den ferdige ordboken

Definitionens förklaringsdel delar planen för en ordbok i två delar:

a. En yttre projektplan:

I den ytre prosjektplanen for en ordbok inngår dessuten en tidsplan, et budsjett, en beslutning om hvilke hjelpemidler som skal brukes i ordboksarbeidet, en beslutning om hvilke ordboksredaktører som skal utføre sjelve arbeidet, og en beslutning om eventuelle eksterne granskere (språkekspert eller eksperter på spesialområder).

b. En plan för själva ordboken:

I ordboksplanen inngår ordbokens kilder (ordboksbasen), prinsipperne for seleksjonen og en beskrivelse av ordbokens genuine formål.

I fortsättningen kommer jag att göra skillnad mellan två olika begrepp, dels en **projektplan**, dels en egentlig **ordboksplan**. Här avviker jag alltså något (men bara något) från definitionen av begreppet *ordboksplan* i NLO.

Projektplanen och ordboksplanen kan sägas vara en del av en "hierarki" som består av avtal, planer och anvisningar som styr ett sådant projekt.

Då ett förlag, i detta fall WSOY, inleder ett ordboksprojekt, ingås ett avtal med en part som mer eller mindre i samarbete med förlagets ordboksredaktion ansvarar för att projektet resulterar i ett ordboksmanus. Samarbetsparten kan vara en institution eller en eller flera frilansförfattare. I mycket sällsynta fall är en ordboksförfattare anställd på heltid av förlaget. Ett exempel på ett sådant fall i Finland är det projekt som pågick under åren 1990–1996 och resulterade i *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja* (*Stora finsk-svenska ordboken*, 1997).

A. Projektplanen för *Svensk-finsk storordbok* tar upp följande punkter:

- a. En beskrivning av den avsedda ordboken
 - den huvudsakliga ordboksbasen för källspråket, i detta fall ett för ändamålet köpt svenskt ordboksmaterial innehållande lemman samt exempel
 - storlek: storordbok både vad gäller själva ordbokens omfång, antalet uppslagsord och ordboksartiklarnas struktur
 - kvalitetskriterier: ordboken är avsedd för krävande professionella användare. Den är framför allt allmänspråklig men den skall innehålla ett stort antal termer från olika fackområden. Ordboken skall vara aktuell, dvs. innehålla nyord och nya termer. Den skall dessutom beakta sverigesvenskan, finlandssvenskan, "riksfinskan" (dvs. finskan i Finland) och sverigefinskan.
 - ordboken skall vara normbeskrivande både då det gäller källspråket och målspråket. Detta gäller ortografin, böjningen, uttalet och alla de syntaktiska angivelserna för de lexikala enheterna i ordboken.
- b. En tidtabell (tas också upp i avtalet)
- c. En budget
- d. Projektorganisationen: bemanning, arbetsfördelning och ansvarsområden
- e. Externa leverantörer av material till ordboken (t.ex. färdiga artiklar från olika specialområden)
- f. Expertgranskningen (språklig och facklig)
- g. En överenskommelse om arbetsredskap och arbetsutrymmen

Den svensk-finska ordboken beskrivs i projektplanen på ett rätt så abstrakt sätt, som en innehållslig målsättning för projektet och i detta fall närmast ur kommersiell synvinkel. I projektplanen definieras ytterligare allt sådant som kan anses ha ekonomiska konsekvenser för projektets genomförande. Om detta kan (och måste vanligen) icke-lexikografer ingå avtal. Däremot får själva ordboksplanen definiera närmare hur ordbokens innehållsliga mål nås.

B. Ordboksplanen i sin tur är mera lexikografiskt inriktad. Att utarbeta en sådan kräver framför allt lexikografiska kunskaper, och ansvaret för ordboksplanen ligger på projektorganisationens medlemmar, som är lexikografer. I bästa fall behöver de icke lexikografiskt kunniga medlemmarna i projektorganisationen inte ens ta ståndpunkt till själva ordboksplanen.

Ordboksplanen för *Svensk-finsk storordbok*, dvs. ordbokens lexikografiska referensram, innehåller följande punkter:

- a. En beskrivning av ordbokens genuina ändamål. Detta kommer jag att gå närmare in på senare.
- b. En förteckning av ordbokens källor, dvs. den svenska ordboksbasen, en uppräknig av de områden där det behövs en kompletterande lemmasektion, källor för denna, en uppräknig av de normativa och deskriptiva källor som används vid artikel-skrivandet. Av detta kommer jag att gå närmare in på lemma-sektionen och de normativa källorna, eftersom dessa så nära anknyter dels till ordbokens genuina ändamål, dels till den språkliga verklighet (dvs. den marknad) som definierar ordbokens genuina ändamål.
- c. En uppräknig av de informationstyper som skall finnas med i ordbokens artiklar
- d. En beskrivning av ordbokens struktur på alla nivåer (fördelingsstruktur, megastruktur, makrostruktur, mikrostruktur, hänvisningsstruktur och åtkomststruktur), men med tonvikt på makro- och mikrostrukturen
- e. En beskrivning av den tryckta ordbokens layout och typografi

På c–e avviker min ordboksplan från definitionen i NLO. Då det gäller valet av informationstyper och ordbokens struktur tycker jag att det hör ihop med det övriga som omtalas i ordboksplanen. Här är det fråga om den lexikografiska planeringen.

Layouten och bokens övriga yttre egenskaper är det kanske inte nödvändigt att ta upp i ordboksplanen. Ofta ingår det redan i det avtal som ingås mellan förlaget och samarbetspartnern/författarna att förlaget har rätt att bestämma om bokens typografi, omslag och andra yttre egenskaper. (Detta gäller också för motsvarande egenskaper hos en elektronisk ordbok.) Men för författarna kan det ju vara bra att veta t.ex. hur många tecken per sida den valda typografin ger för att de skall veta hur omfattande artiklarna i ordboken kan vara. Vanligen har man av ekonomiska eller praktiska skäl kanske bara ett visst antal sidor till sitt förfogande.

Ordboksplanen är en exaktare beskrivning än den som ges i projektplanen av hurdan ordboken skall vara. Terminologin är lingvistisk och lexikografisk.

Ordboksplanen kompletteras ytterligare av praktiska anvisningar för hur artiklarna skall skrivas, t.ex. hur böjningsangivelser anges, en förteckning över förkortningarna osv. Sist i hierarkin kommer en taggningsmanual och de praktiska anvisningar som behövs för de olika rutinerna under projektets gång. Ordboksplanen och de olika anvisningarna utgör tillsammans en arbetsmanual för ordbokens författare.

3. Den språkliga bakgrunden, finlandssvenskan och sverigefinskan

Innan jag går in på den planerade *Svensk-finska storordbokens* genuina ändamål vill jag berätta lite om den språkliga bakgrunden, dvs. den geografiska och politiska verklighet de två språken svenska och finska används i. Mot detta skall ordbokens genuina ändamål definieras.

Det råder en obalans mellan svenska och finska på ordboksmarknaden, svenskan är central, finskan perifer. Detta betyder att antalet finskspråkiga som söker hjälp för att hantera svenska språket är större än antalet svenskspråkiga som söker hjälp med finskan.

Finland officiellt tvåspråkigt – finlandssvenskan

Finland har två officiella språk, finska och svenska. Cirka 6 % av vår befolkning har svenska som modersmål. Därför översätts en hel del officiella texter från finska till svenska, framför allt i den riktningen. Svenska är Finlands andra nationella språk. Svenskan i Finland kallas inte för minoritetsspråk (även om den naturligtvis är ett sådant) och svenskan i Finland är i varje fall inte ett invandrarspråk.

Relationerna över språkgränsen i vårt land sköts i rätt så hög grad på båda språken även om finskan som majoritetens språk naturligtvis är dominerande. Det finns ett stort intresse för det andra språket bland majoritetsbefolkningen. De svenskspråkiga tidningarna har finskspråkiga läsare och en betydande del av de svenskspråkiga teatrarnas publik är finskspråkig, för att ta ett par exempel. I nordiskt sammanhang är svenskan en naturlig port som i viss mån tyvärr har ersatts av engelskan.

Nina Martola (1991) skriver så här om finlandssvenskans roll inom den finsk-svenska lexikografin: "En finsk-svensk ordbok som skall kunna användas i Finland kan inte bortse från finlandssvenskan". Detta

gäller naturligtvis också för en ordbok i andra riktningen, svenska-finska.

Den svenska som talas och skrivs i Finland är en variant av svenska språket. Något av det som är kännetecknande för varianten beskrivs nedan i samband med presentationen av *Finlandssvensk ordbok* (2000).

Men någon egen finlandssvensk språknorm existerar inte, den svenska språknormen är allmänsvensk. Detta styr också arbetet inom den finlandssvenska språkvården. Det enda som har en egen finlandssvensk norm är termer som förekommer i de svenska lag- och förordningstexterna i Finland.

Finlandssvensk ordbok

Charlotta af Hällström och Mikael Reuter gav i fjol ut *Finlandssvensk ordbok* (2000), som länge varit väntad och som på sätt och vis är en efterföljare till Hugo Bergroths *Finlandssvenska* (1917). (En recension av ordboken av Kristina Nikula finns i *LexicoNordica* 7.) *Finlandssvensk ordbok* är en bra beskrivning av vad det för det mesta handlar om då man talar om finlandssvenskan, dvs. en beskrivning av dess ordförråd.

Det övergripande målet för finlandssvensk språkvård är att svenskan i Finland inte skall fjärma sig från den svenska som används i Sverige. Vissa särdrag är dock "tillåtna", sådana som återspeglar särdragen i vårt samhälle och i vår kultur. Till dessa hör t.ex. ett antal administrativa och juridiska termer (visserligen är målet då man skapar nya termer i första hand att följa språkbruket i Sverige). "Tillåtna" i rätt sammanhang är i många fall också de s.k. *finlandismerna*. (Finlandism = ord eller uttryck som bara eller huvudsakligen används i svenskan i Finland eller som i Finland används i en annan betydelse än i Sverige.)

Ordboken omfattar följande typer av finlandismer:

- officiella finländska ord och uttryck (t.ex. *egenhandsrätt* 'själv-täkt, självtagen rätt, egenmäktigt förfarande')
- svenska ord för finländska företeelser (t.ex. *abiturient* 'elev i sista klassen i gymnasiet')
- stilistiskt neutrala finlandismer (t.ex. *lekhäck* 'barnhage, lek-hage')
- vardagliga uttryck (t.ex. *lippis* 'skärmmössa', *perkla* 'svära')
- regionala och allmänt spridda dialektala uttryck (t.ex. *ped* 'cykel')

- ett fåtal väletablerade slangord (t.ex. *hundryl* 'hundring, hundralapp')
- rent finska ord som är väletablerade i finlandssvenskan (t.ex. *kiva* 'kul, trevlig, bra, skojig, rolig')

Uppgiften att ge rekommendationer för användningen av de 2300 uppslagsorden i ordboken har enligt författarna inte varit lätt. Graden av acceptabilitet beror på situationen. Man har därför bara i helt klara fall gett en rekommendation att undvika finlandismen i fråga. I övrigt informerar boken om ords och uttrycks gångbarhet i ett tänkt sammanhang, om ord och uttryck vilkas stilistiska värde avviker från det normala eller som kan uppfattas som främmande, svårbegripligt, löjeväckande eller irriterande av andra personer.

Detta är också den allmänna tanken då den finlandssvenska språkvården ger sina rekommendationer. I *Finlandssvensk ordbok* är rekommendationssystemet genomfört med hjälp av olika typer av hänvisningar.

I fråga om finlandismer som entydigt bör undvikas hänvisar ord-boken helt enkelt med hjälp av en pil till ett annat ord eller uttryck som bör användas i stället:

arbetshälsovård -> **företagshälsovård**
kassافرöken -> **kassörska**

I vissa fall avråds från användningen av vissa betydelser:

kusk använd inte i betydelsen **chaufför, förare**

Ett något mindre tydligt avståndstagande från användningen av ett ord eller uttryck uttrycks i text, t.ex. så här:

acku vard. kortform av *ackumulator*; Använd hellre **batteri, bilbatteri, startbatteri** utom i strikt tekniska sammanhang

allena Ordet *allena* är ålderdomligt och poetiskt utom i vissa uttryck. – Använd **ensam** i neutrala sammanhang

annars *Annars* bör undvikas då det kan ersättas med *för övrigt, för resten, av andra orsaker*.

Om en finlandism är helt acceptabel i Finland, t.ex. om det är fråga om en officiell finländsk term som inte är densamma som den som används

om motsvarande företeelse i Sverige, anges i ordartikeln den sverigesvenska motsvarigheten, som då naturligtvis skall användas då det är fråga om den svenska företeelsen, så här:

arbetarskyddsfullmäktig i Sverige *skyddsombud*

Svensk minoritetspolitik

Sverige har en finskspråkig befolkning som till sin storlek motsvarar den svenskspråkiga befolkningsgruppen i Finland. Men först i fjol ratificerade Sverige den europeiska språkkonventionen för att bevara och utveckla minoritetsspråk. Detta ger finskan, samiskan, Tornedalsfinskan (meänkieli), jiddish och romani chib en ställning som minoritetsspråk i Sverige. Sverige har inte haft någon egentlig minoritetspolitik tidigare utan bara en invandrapolitik och en flyktingpolitik. Finnar i Sverige kan definieras antingen som tillhörande en historisk minoritet eller som invandrare. Därför har det kanske också varit svårt att komma överens om en enhetlig grund för de politiska beslut som gäller finskan. Den svenskspråkiga majoriteten har heller aldrig i någon stor utsträckning haft behov av att kunna den finska minoritetens språk.

Möjligheterna att använda finska i andra än privata sammanhang i Sverige är fortfarande mycket begränsade. Dessutom ändrar den nya lagstiftningen inte alls situationen för den stora mängd personer med finska som modersmål som bor i de stora (industri)centren Stockholm, Göteborg, Borås och Eskilstuna. (En kommentar till den svenska minoritetsspråkskommitténs betänkande finns i Pihlajamaa 1998.)

Finskan har som minoritetsspråk i Sverige på samma sätt som Finlands andra officiella språk, svenskan, ett eget språkvårdsorgan, Sverigefinska språknämnden. Den är grundad 1975 och dess uppgift är att vårda och utveckla det finska språket i Sverige.

Finlandssvenskan och sverigefinskan är på vissa nivåer parallella företeelser. Även om de två språkvarianterna inte har samma ställning i respektive samhälle är de rent språkliga problemen som språknämnderna ställs inför så gott som identiska: ett tryck från majoritetsspråket och en strävan att inte fjärmars från "modervarianten".

Både finlandssvenskan och sverigefinskan skall finnas representerade i en storordbok mellan de två språken svenska och finska.

Då det gäller finska benämningar på företeelser som anknyter till det svenska samhället, är Sverigefinska språknämndens rekommendationer den enda källan för korrekta översättningar från svenska. På finskt håll är man inte alltid medveten om det sverigefinska språkvårdsorganet.

4. Genuint ändamål, ordboksfunktion

En ordboks genuina ändamål definieras så här i NLO:

Formål som leksikografen mener ordboken skal oppfylle for brukeren.

Förklaringsdelen säger vidare:

En ordbok kan ha flere genuine formål, men ett vil være det dominerende. I en brukssituation kan brukeren utnytte ordboken i samsvar med det genuine formålet, men kan også finne helt andre bruksområder, f.eks. kan en passiv ordbok brukes som en aktiv ordbok. En slik bruk vil ikke være i samsvar med ordbokens genuine formål.

Ett nära besläktat begrepp är **ordboksfunktion**, definierat så här i NLO:

En ordboks genuine formål med hensyn til ordboksbrukerens behov av resepsjon, produksjon eller oversettelse av tekst.

Ofta är det så i praktiken att en ordboks genuina ändamål är en kombination av antingen reception + översättning av text eller översättning av text + produktion. Den planerade svensk-finska storordboken kunde vara antingen en passiv översättningsordbok eller en tvåspråkig receptionsordbok. Denna skillnad är enligt NLO:s beskrivning av begreppet översättningsordbok endast teoretisk. (NLO, s. 225, s.v. *resepsjonsordbok*). I fortsättningen använder jag därför endast termen **receptionsordbok**.

Utgående från det som ovan sagts om den språkliga bakgrunden för *Svensk-finsk storordbok* kan ordbokens genuina ändamål beskrivas som följande:

Svensk-finsk storordbok skall i första hand bli en för i Finland och Sverige boende finskspråkiga användare avsedd receptionsordbok (och passiv översättningsordbok), en ordbok som är avsedd att användas för förståelse av svenskspråkiga texter och för översättning av dessa till finska.

I ett konkret fall blir det alltså så att också målgruppen definieras i samband med ordbokens genuina ändamål.

Orsaken till att målgruppen är de finstalande framgår av det ovan sagda om obalansen mellan svenska och finska i de båda länderna som bildar bokens tänkta marknad. Då blir det i riktningen svenska-finska en receptionsordbok.

Dessutom definieras i ordboksplanen också vissa kvalitativa kriterier som är relevanta för en storordbok och som hör ihop med ordbokens genuina ändamål och översättningsfunktionen:

Svensk-finsk storordbok skall bli en ordbok avsedd för krävande professionellt bruk och den skall därför innehålla rikligt med facktermer utan att den dock fyller uppgiften av en termlista.

Inlärningsordbok?

En receptionsordboks – eller en passiv översättningsordboks – ordboksfunktion är inte i första hand pedagogisk. En sådan ordbok skulle alltså inte vara avsedd att fungera som hjälpmedel vid främmandespråksinläring. Ofta används, speciellt av mer avancerande språkstudier, enspråkiga ordböcker eller i vissa fall s.k. semibilingvala ordböcker för detta ändamål. – Men det är klart att författarna till en tvåspråkig ordbok måste ha i tankarna att ordboken också kommer att användas i inlärnings syfte av t.ex. språkstudier, som bakgrundsmaterial för lärare och av skolelever vid språkstudier.

5. Lemmasektion och lemmatisering

Rikligt med facktermer – selektionsprinciper för dessa

Svensk-finsk storordbok är avsedd att vara en allmänspråklig ordbok. Så som allmänspråket ser ut i våra dagar är det dock nödvändigt att det i en allmänspråklig ordbok finns med en hel del ord och uttryck och rena termer från ett antal specialområden som behandlas på populär nivå, t.ex. i tidningspressen. Oberoende av om ordboken är korpusbaserad eller om källorna är sekundära måste man se till att vissa specialområden blir representerade och tillräckligt väl täckta också i en allmänspråklig ordbok.

Man kan säga att det också för allmänspråket bör byggas en "allmänspråkets termsystematik" som innehåller många olika områden som tangerar allmänspråket. Det är fråga om områden där åtminstone en del av terminologin genomgår en **avterminologisering**, dvs. är på väg att bli en del av allmänspråkets ordförråd. Framför allt sker detta inom de allra aktuellaste områdena där utvecklingen är snabb och som allmänheten i allt större utsträckning kommer i kontakt med. Här nedan följer en uppräkningslista av några av de områden som bör finnas väl representerade i en allmänspråklig ordbok:

adb/IT
 administration
 biologi
 ekonomi/affärliv
 EU-terminologin
 juridik
 konsumentpolitik
 kultur (konst, populärkultur och underhållning)
 miljöfrågor
 medicin
 politik
 psykologi
 sport

Alla de här specialområdena måste följas upp. De allra nyaste termerna måste tas med. För att garantera detta måste det genomföras en ny, egen lemmaselektion inom de viktigaste specialområdena enligt facklexikografiska principer så att man först inringar de olika fackområdena och väljer de områden inom dem som har mest relevans för allmänspråket. Lemmaselektionen inom de valda områdena skall likna det som i Bergenholtz/Tarp (1994:103) kallas *minimerende lemma-selektion*. Från de olika områdena väljs bara den enligt facksystematiken viktigaste termerna.

Men allmänspråket är nyckfullare än så och därför bör de ur systematikens synvinkel viktigaste termerna kompletteras med av andra orsaker aktuella termer inom området. "Allmänspråkets terminologi" är mycket tidsbunden, beroende av vad som ligger i luften. Tänk bara på termen *bogvisir* som fram till Estoniakatastrofen var en fackterm som inte kunde sägas tillhöra de frekventaste orden i allmänspråket. Ordet fanns med i SOB, men försågs i NEO med definitionstillägget "ökad anv. från 1994". Många av de ord som av någon orsak får ökad användning avterminologiseras.

Här ett prov på miljötermer som jag ansett vara så allmänt kända att de också platsar i en allmänspråklig ordbok:

avfallsavgift jätemaksu
avfallsupplag kaatopaikka
ekonomiskog talousmetsä
eutrofiering rehevöityminen, eutrofituminen
kalavverkning avohakkuu
kolsänka hiili[dioksidi]nielu

livscykelanalys elinkaariarviointi
materialåtervinning uusiokäyttö
miljömärke ympäristömerkki
miljöpåstående ympäristöväittäjä
miljöstation keräyspiste, keräyspaikka
returprodukt uusiotuote, kierrätystuote
svårnedbrytbar hitaasti hajoava, pysyvä
växthusgas kasvihuonekaasu
återvinningsprodukt uusiotuote, kierrätystuote

(Källa: *Ympäristösanasto. Miljöordlista.1998*)

Tidsmässig täckning: nyorden

Jag utgår ifrån att den köpta basen för svensk-finsk storordbok täcker allmänspråket rätt väl med undantag av de allra senaste nyorden. En kompletterande lemmasektion måste göras bland nyorden. För detta kan olika källor användas. Ett urval föreligger i *Nyordsboken* (2000) utgiven av Svenska språknämnden och till stor del baserad på de nyordslistor som sedan 1987 publicerats i tidsskriften *Språkvård*. Orden i den ordboken är från det moderna samhällets allmänspråk och en del av dem måste säkert finnas med i *Svensk-finska storordboken*. Många av dem betecknar företeelser som är mer eller mindre internationella, och det är därför inte svårt att finna finska ekvivalenter till dem bland de finska nyorden:

alternativodlad luomu-, luomuviljelty
fettsugning rasvaimu
ficktelefon käsipuhelin
genmodifiering geenimuuntelu
informationssamhälle tietoyhteiskunta
korttelefon korttipuhelin
krishantering kriisinhallinta
krockkudde turvatyyny
kulturhuvudstad kulttuuripääkaupunki
lådbutik laatikkomyymälä
mobilttelefon matkapuhelin
teflonpolitiker

eller bland mina egna nyordsexcerpter

besöksförbud lähestymiskiello
bolån asuntolaina
ekobrottsling talousrikollinen
miljövarudeklaration ympäristöseloste
slöjtvång huntupakko
snabbmatskedja pikaruokaketju
östutvidgning itälaajentuminen

De allra sista nya tillskotten i svenskans ordförråd skall alltså finnas med i lemmalistan. Då är oftast den viktigaste källan författarens egen excerptsamling som bör gallras med eftertanke. Bland nyorden är allt inte så bestående att det kan tillåtas ens ett besök i en ordbok. De nyaste orden har naturligtvis också en stor kommersiell betydelse som försäljningsargument, men det viktigaste är dock deras aktualitet och deras anknytning till vår tids samhälle (se också Eek 2001).

Geografisk täckning: finlandssvenska ord som skall finnas med i lemmalistan

I sin artikel i rapporten från den första nordiska lexikografikonferensen i Oslo har Nina Martola (1991) en rubrik "Finlandismer som skall med". I det fallet handlade det om en finsk-svensk produktionsordbok. Nu är det fråga om en receptionsordbok i andra riktningen, men rubriken "Finlandismer som skall med" kan också användas vid principdragningen för *Svensk-finsk storordbok*. Det finns ett minimum av finlandismer som måste finnas med i varje ordbok mellan de två språken om ordboken är avsedd att användas i Finland. En produktionsordbok (t.ex. just *Stora finsk-svenska ordboken*, som den ordbok Nina Martola beskrev 1991 kom att heta då den kom ut) klarar sig bra med detta minimum som består av termer i lagar och förordningar, benämningar på administrativa organ, instanser och andra företeelser samt benämningar på specifikt finländska företeelser av olika slag.

Då det gäller en receptionsordbok, och framför allt en storordbok, måste gränserna för medtagna finlandismer utvidgas något.

Med tanke på att ordboken används huvudsakligen för reception och översättning till finska kan det hävdas att ordboken inte behöver vara normbeskrivande vad gäller svenskan. Å andra sidan används ordboken kanske ändå ofta också i inlärningssyfte och då vore det underligt om ordboken inte gav något som helst normativt stöd för inlärningen. Detta gäller t.ex. de finlandssvenska särdragens acceptabilitet. Sådana

normativa uppgifter kan ges på olika sätt i en tvåspråkig ordbok, t.ex. genom hänvisningar och korshänvisningar. Här några exempel där jag anpassat hänvisningssystemet i *Finlandssvensk ordbok* till den tvåspråkiga svensk-finska ordboken (här försedda med mml-taggar, vilka jag antar är självförklarande):

1. undvik finlandism i mån av möjlighet:

<HEAD>allena
 <DIS>&vanh, &run;¹
 <TRAN>yksin,
 <TRAN>yksinään
 <REF>ks. myös ensam²

<HEAD>brandkårist
 <INFL>-en -er
 <REF>ks. brandsoldat, brandman, brandkårsmedlem

2. finlandism som skall undvikas i alla sammanhang (pil till rekommenderad term i *Finlandssvensk ordbok*) hänvisning från icke-rekommenderat ord till det rekommenderade men inte vice versa:

<HEAD>arbetshälsovård
 <INFL>-en
 <REF> ks. företagshälsovård

3. finlandssvensk användning för ord: *Finlandssvensk ordboks* explicita rekommendation blir här implicit

<HEAD>byg|el
 <INFL>-eln -lar
 <TRAN>sanka,
 <TRAN>kahva
 <REF> ks. myös klädhängare, galge

4. för likartade begrepp med olika termer i Finland och Sverige kors-hänvisas:

<HEAD>arbetarskyddsfullmäktig

¹ Ålderdomligt eller poetiskt språkbruk.

² Se även artikeln *ensam*.

<DIS>&Suom³
 <TRAN>työsuojeluvaltuutettu
 <REF> ks. myös skyddsombud

<HEAD>skyddsombud
 <DIS>&Ruots⁴
 <TRAN>työsuojeluvaltuutettu
 <REF> ks. myös arbetarskyddsfullmäktig

<HEAD>arbetsminister
 <DIS>&Suom
 <TRAN>työministeri
 <REF> ks. myös arbetsmarknadsminister

<HEAD>arbetsmarknadsminister
 <DIS>&Ruots
 <TRAN>työmarkkinaministerministeri
 <REF> ks. myös arbetsminister

Vad bör lemmatiseras med tanke på ordbokens genuina ändamål?

En fråga lite vid sidan om lemmaselektionen är **lemmatiseringen** i den betydelse som avses i NLO under homonym nummer 2, dvs. frågan om vilka lexikaliska enheter som tas upp som lemma i ordboken (NLO, s. 174).

Alla fall där det är nödvändigt eller åtminstone användarvänligt att lemmatisera grammatiska ord är inte lika extrema som i fallet med den finska partitiv pluralisformen *öitä* av det finska substantivet *yö* ('natt'). I den svensk-finska storordboken har jag av användarhänsyn tänkt att det vore bra att dubbellemmatisera temaformer av starka verb i fall av omljud (grundform, preteritum, supinum).

Av närmast pedagogiska skäl vill jag lemmatisera partikelverb och reflexiva verb skilt. Framför allt är lemmatiseringen av partikelverben viktig för att göra skillnad mellan partikelverb och verb som får ett komplement bestående av en prepositionsfras. Detta har jag behandlat tidigare i en artikel i *LexicoNordica* 2 (Cantell 1995 och i recensionen av Nationalencyklopedins ordbok i *LexicoNordica* 3 (Cantell & Martola

³ Officiell term i Finland.

⁴ Officiell term i Sverige.

1996). Samma sak har Seija Tiisala (2000) påpekat i sin recension av Gummerus finsk-svensk-finska ordbok.

Både partikelverb och prepositioner är problematiska för finsktalande. Partikelverb existerar inte i finskan och prepositioner är ganska sällsynta. Prepositionsobjekt existerar över huvud taget inte i finskan. Då prepositioner och partiklar i svenskan dessutom kan se likadana ut, är det naturligtvis stor risk för förvirring. Också en receptionsordbok måste på denna punkt ge användaren ett pedagogiskt/ normativt stöd. Detta vore alldeles säkert också en viktig sak att behandla i en separat ordboksgrammatik.

6. Vilka informationstyper skall ingå i artiklarna?

NLO ger ingen egentlig definition av begreppet **informationstyp**. Däremot beskrivs begreppet i förklaringsdelen som antingen formella, semantiska, kombinatoriska, encyklopediska eller historiska.

De informationstyper som kommer att finnas med i Svensk-finsk storordbok skall uppfylla de krav som i första hand ställs på en receptionsordbok. Dessutom måste pedagogiska hänsyn också tas vid valet av informationstyper.

En tvåspråkig allmänspråklig ordbok innehåller sällan historiska informationstyper, men alla andra informationstyper kommer att vara representerade i den planerade svensk-finska storordboken. Ordboksplanen räknar upp följande angivelser och markörer, här uppräknade enligt informationstyp. Här nämns inom parentes också de ordboksfunktioner de olika informationstyperna kan tänkas tjäna:

Formella informationstyper:

- uppslagsord (normativitet, inläring)
- ortografiska varianter som hänvisningslemman (indirekt normativitet > inläring)
- uttalsangivelser (inläring)
- böjningsangivelser (inläring och reception)
- genusangivelser då genus inte framgår av böjningsangivelsen (inläring)
- vetenskapligt namn för växtnamn och djurnamn (översättning och reception)

Semantiska informationstyper (angivelserna på finska):

- ekvivalenter (reception och översättning)
- metaspråkliga förklaringar för att precisera de semantiska egenskaperna hos uppslagsordet (reception och översättning)

Kombinatoriska informationstyper (angivelserna på finska):

- konstruktionsangivelser och prepositionsangivelser (översättning och inläring)
- angivelse om huruvida infinitiver förses med infinitivmärket *att* vid verb som kan fungera som hjälpverb (inläring)
- ordklassangivelser bara i fall av homografer (reception)
- angivelser om syntaktiska restriktioner (inläring)

Encyklopediska informationstyper (angivelserna på finska):

- bara i undantagsfall, då en ekvivalent inte går att finna t.ex. för kulturspecifika ord. Då används en metaspråklig förklaring (reception)

Pragmatiska informationstyper:

- stilangivelser (översättning och reception)
- angivelser om fackområde (översättning och reception)
- diakrona bruksmarkörer vid avvikelse från nutidsspråket (reception och översättning)
- angivelser om regional variation (Finland/Sverige) (reception, översättning och inläring)

Den sista informationstypen nämner Bo Svensén i sin *Handbok i lexicografi*. I en ordbok mellan svenska och finska för finstalande användare som befinner sig på "minoritetssidan" av språkområdet är den diatopiska markeringen, dvs. markering om huruvida ett ord är användbart antingen i Sverige eller Finland eller om det har olika betydelser i Sverige och Finland, viktig information med tanke på alla de funktioner en sådan ordbok kan tänkas ha. Markeringen genomförs på två nivåer, nämligen på den officiella terminologins nivå och på allmänspråkets nivå. Markeringen kompletteras dessutom av ett system av korshänvisningar vilkas syfte närmast är pedagogisk, men också ett stöd för översättningsfunktionen.

7. Sammanfattningsvis

En sammanfattning av en plan är kanske något absurt, men jag skall ändå försöka sammanfatta de viktigaste principerna och de största problemen vid planeringen av en storordbok mellan svenska och finska.

- a. Ordboksmarknaden är liten.
- b. Det handlar om två språk men sammanlagt fyra varianter av dessa – en allmänspråklig ordbok erbjuder en chans att göra dem kända.
- c. I praktiken måste man göra skillnad mellan en organisatorisk-juridisk projektplan som hör ihop med avtalet mellan förlaget och författarna och en lexikografisk-lingvistisk ordboksplan som är en del av ordboksförfattarnas manualapparat och därför styr det dagliga ordboksarbetet.
- d. På ett litet marknadsområde blir en ordboks genuina ändamål och funktion av nödvändighet en kombination av flera: reception (eller produktion), översättning och inläring.
- e. Begreppet allmänspråk är flytande och ändras samtidigt som samhället ändras, dagens allmänspråk är informationssamhällets allmänspråk och innehåller därför en hel del termer från olika fackområden.
- f. Kombinationen av olika ordboksfunktioner har sina konsekvenser också för en ordboks struktur, framför allt för valet av medtagna informationstyper.

Litteratur

Ordböcker

af Hällström, Charlotta & Mikael Reuter 2000: *Finlandssvensk ordbok*. Helsingfors: Schildts.

NEO 1995–1996 = *Nationalencyklopedins ordbok*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.

- NLO 1997 = Bergenholtz, Henning & Ilse Cantell & Ruth Vatvedt Fjeld & Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson, Bo Svensén 1997: *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 4.
- Nyordsboken* 2000. Svenska språknämnden och Norstedts Ordbok (utg.). Stockholm: Norstedts Ordbok
- SOB 1986 = *Svensk ordbok*. Stockholm: Esselte.
- Suuri suomi-ruotsi-sanakirja. Stora finsk-svenska ordboken*. 1997. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY.
- Ympäristösanasto. Miljöordlista*. TSK 27:1998.

Annan litteratur

- Bergenholtz, Henning & Sven Tarp (red) 1994: *Manual i fagleksikografi*. Herning: Systime.
- Bergroth, Hugo 1917: *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.
- Cantell, Ilse 1995: Målspråkets verbkonstruktioner i en tvåspråkig produktionsordbok. I: *LexicoNordica* 2, 19–31.
- Cantell, Ilse & Nina Martola 1996: Nationalencyklopedins ordbok. I: *LexicoNordica* 3, 209–221.
- Eek, Øystein 2001: Markedsorientert lemmaseleksjon: kriterier og prioriteringer. I: Gellerstam, Martin, Kristinn Jóhannesson, Bo Ralph & Lena Rogström (red.), *Nordiska studier i lexikografi 5, Rapport från Konferens om Lexikografi i Norden Göteborg 27–29 maj 1999*. Göteborg. Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 6, 111–124.
- Martola, Nina 1991: Arbetet med Finsk-svensk ordbok: Normeringsproblem visavi finlandssvenskan. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.), *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden 28.–31. mai 1991*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 515–521.
- Nikula, Kristina 2000: Finlandssvensk ordbok. I: *LexicoNordica* 7, 247–261.
- Pihlajamaa, Liisa 1998: Askel kohti vähemmistöasemaa. Mietinnöt lausuntokierroksella. ('Ett steg mot minoritetsstatus. Betänkanden på remiss.') I: *Kieliviesti* 1/1998.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Norstedts.
- Tiisala, Seija 2000: Multifunktionell allmänordbok. I: *LexicoNordica* 7, 271–290.

Utrikes namnbok. 1998. Svenska myndigheter, organisationer, titlar, EU- och EG-organ, EU-titlar och länder på engelska, tyska, franska, spanska, finska och ryska. 5:e reviderade upplagan. Stockholm: Regeringskansliet.